

Komercijalizacija

Vukmir, Janka

Source / Izvornik: **Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2013, 121 - 124**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:465459>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Komercijalizacija

Za prošli Kongres povjesničara umjetnosti napisala sam tekst, pod naslovom Politika, koji govori o utjecaju politike na kulturu i kulturnu produkciju te opisuje kako Hrvatska u proteklih dvadeset godina nije uspjela artikulirati vlastitu kulturu, kulturnu politiku i politiku općenito. Danas je to, nažalost, još vidljivije nego prije nekoliko godina.

Tada sam se koncentrirala na pitanja likovne umjetničke produkcije i tretmana koji ona ima u okrilju Ministarstva kulture, na pitanje obrazovanja i posljedica koje dobro i loše obrazovanje imaju na distribuciju i promociju umjetnika, na galerijsko tržište te na pitanje kulturne regulacije i administracije koje negativno utječu na tržište razmjene umjetnika, nepostojanje umjetničkih rezidencijalnih programa i tržište pribavljanja inozemnih sredstava namijenjenih hrvatskoj likovnoj produkciji, promociji, istraživanjima i ostalim nužnim i poželjnim aktivnostima.

Danas, dok dovršavam ovaj tekst, a glavna dnevna vijest je raspodjela državnog proračuna za 2011. godinu, govorit ću o komercijalizaciji kulture. »Izraz komercijalizacija potječe od latinske riječi *commercium* – trgovina, razmjena, što znači da se međusobni društveni odnosi temelje na logici trgovine odnosno kupovine i prodaje. To znači da svako ljudsko ponašanje određuju cijena i dobitak, čak i ako je to ponekad prikriveno.

Kada se radi o području trgovine i poduzetništva, čini nam se da je takvo ponašanje još i normalno (naravno, ako je pošteno). Međutim, ako govorimo o područjima kao što su zdravstvo, obrazovanje i druge socijalne djelatnosti, komercijalizacija se pokazuje izuzetno destruktivnom. Komercijalizacija ukratko znači da tržišni odnosi postaju temeljni model odnosa u svim područjima društva.« (<http://doba-vodenjaka.mojblog.com/p-komercijalizacija--opasnija-od-atomske-bombe/104202.html>)

Svi se sigurno slažemo da je ovako opisana komercijalizacija razorna za javno dobro. Komercijalizacija medija, primjerice, donijela je niz loših pojava. U takvom medijskom okruženju nestala je kritika, posebno likovna. Filmska kritika opstaje budući da broj festivala i kinodvorana stalno raste (bez obzira na sve okolnosti, ali one nisu moja tema), a kazališna kritika je razmjerno stabilna, kao i dobro financirani kazališni ljetni i drugi festivali i kazališne kuće, osobito u Zagrebu, ali ni to nije moja tema, a i kada bismo ozbiljno govorili o umjetničkoj kritici, vjerojatno bismo se s malo čime od navedenog stvarno složili.

Moja je tema danas da se založim za razumnu komercijalizaciju likovnih umjetnosti. Nekoga će moj stav sasvim sigurno iznenaditi jer svi komercijalizaciju gledamo uglavnom kao negativnu pojavu u svijetu kulture. I zato ponavljam, zalažem se za razumnu komercijalizaciju kulture. Kada kažem komercijalizaciju, mislim na to da od kulture možemo napraviti i ekonomsko dobro, a da pritom ne izgubimo kulturno dobro, dapače, da napravimo kulturu boljom, izvrsnom, i da uvjerimo društvo koje je to velikim dijelom zaboravilo, da – iako trgovina ne treba biti temeljni model odnosa u kulturi – i za kulturu postoji mogućnost razmjene, trgovine, vrijednosti i cijene. Kada kažem da u to moramo uvjeriti društvo, mislim da u to moramo uvjeriti sve i svakoga, što uključuje i državu i njezino nadležno ministarstvo. Na područje o kojemu ću govoriti ne primjenjuje se, sada uvriježeni, termin kulturne industrije.

Da unaprijed skratim predvidljivu diskusiju, smatram da država mora biti socijalno osjetljiva i da umjetnici od države trebaju dobiti olakšice, pomoć, drukčiji sustav oporezivanja, ili neki instrument kojim će im se njihova specifična djelatnost olakšati. Ali ne smatram da je dobro da država destimulira potencijalnu umjetničku zaradu, a tako sada stvari stoje. Ukratko, predlažem samo dvije teme:

- predlažem da protok novca u kulturi uključi i druge podatke osim samo raspodjele javnih sredstava;
- predlažem da se kvalitetno regulira položaj umjetnika u društvu.

Bez toga, kultura, kulturna i umjetnička produkcija i sav rad kulturne administracije, tijela upravljanja, odnosno menadžmenta u kulturi, ne mogu ispuniti svoj pravi smisao. Krajnji je rezultat da se kultura u društvu već dvadeset godina smatra troškom, da se korištenje javnih sredstava u kulturi u društvu smatra upitnim, da se onemogućava prirodna razmjena umjetnina, ono što se normalnim rječnikom naziva tržište umjetnina. Sve to utječe na činjenicu da cijeli jedan segment društva kojega smo i sami dio, društvo promatra kao nametnika, a da javna uprava naš položaj otežava, umjesto da ga unapređuje i koristi se dobrobitima koje naše djelovanje državi i društvu stvaraju i omogućavaju.

Nedavno, usred velikih rezova koje su države EU doživjele u kulturi, u Velikoj Britaniji izračunali su, a *The Guardian* nedavno objavio, da rez od 1 milijuna funti u kulturi znači rez od 5 milijuna funta u gospodarstvu. Bez brige, kod nas rez od 1 milijuna kuna u kulturi ne znači rez od 5 milijuna

kuna u gospodarstvu. No moja je procjena vrlo paušalna jer mi to zapravo ne znamo!

Podatci koji su nama dostupni, a oni nisu uvijek prava slika stvari i samo su djelomični, podatci su o tome koliko je javnih sredstava na raspolaganju u proračunu Ministarstva kulture, proračunu Grada Zagreba, a zatim svih ostalih lokalnih samouprava, općina itd. Usput rečeno, i ti podatci nam nisu niti lako, niti u cijelosti dostupni. Međutim, nemamo nikakvih podataka o tome koliko još novca uđe na tržište kulture kroz sponzorstva, usluge, u naturi, najmovima i podnajmovima javnim novcem već plaćenih prostora, ili koliko inozemnih sredstava dođe u Hrvatsku putem natječajna raznih međunarodnih fondacija, i na kraju, koliko novca nikada ne »sjedne« na račune hrvatskih kulturnih organizacija, ali su namijenjeni isključivo hrvatskim umjetnicima ili povjesničarima umjetnosti, istraživanjima i ostalim našim aktivnostima, negdje u inozemstvu, isključivo zato jer domaće organizacije i pojedinci kreiraju i realiziraju projekte koji to omogućavaju. Naravno, ne znamo niti koliko je ljudi zaposleno u kulturi, a da pri tome nisu plaćeni javnim sredstvima. Prema tome, pitanje je kolik je udio javnih sredstava u cjelokupnoj masi sredstava u kulturi.

Također, ne samo da nemamo podataka, nego se ne sjećam je li ikada igdje spomenuto koliko se od novca namijenjenog potporama u kulturi vraća državi kroz PDV. I koliko se od inozemnog novca koji stiže u kulturu, također, kroz PDV slijeva u proračun. I koliko još državni proračun profitira od kulture? I kada bismo pratili kretanje novca kroz takav aspekt, smatrajući potpore kulturi investicijom, a ne troškom, možda bi kultura stekla bolji status u društvu, javnosti, medijima, pa i u samome Ministarstvu kulture.

Samo jedan primjer koji je dovoljno velik da ilustrira pitanje koje postavljam: koliko je novca ušlo putem PDV-a u državni proračun izgradnjom Muzeja suvremene umjetnosti? Čak i ako su Ministarstvo kulture i Grad Zagreb jednakim iznosima financirali izgradnju tog muzeja, država je kroz oba uložena iznosa iz PDV-a dobila natrag znatna sredstva svojeg vlastitog i svih ostalih ulaganja. Jednostavno rečeno, kada bismo iz sredstava namijenjenih kulturi i potrošnje koju kultura ostvaruje tražili druge podatke od onih koje jedino, i to parcijalno dobivamo, razmišljali bismo drukčije. Još jednostavnije rečeno, uz druge podatke imali bismo i druge zaključke. Ovako, mogu izdvojiti jedan svoj zaključak: tržište novca u hrvatskoj kulturi potpuna nam je nepoznanica.

Što je s tržištem umjetnika? Tko i kako investira u umjetnike? Tko i kako iskorištava umjetnike? Tko i kako plaća umjetničko obrazovanje? Tko i kako plaća umjetnike? Kako umjetnici uopće žive? Ovdje ulazimo u područje na kojemu u Hrvatskoj, ali ne samo u Hrvatskoj, umjetnici različitih umjetničkih disciplina nisu u jednakom položaju. Ukratko rečeno, likovni umjetnici su jedini koji za svoj javni nastup nisu nikada plaćeni. Ili točnije rečeno, gotovo nikada, ali situacija u kojima dobiju placet od javnog financijera da mogu dobiti honorar za vlastiti rad je iznimka. Što je rezultat te situacije?

U Hrvatskoj zajednici samostalnih umjetnika, to su oni koji se u poengleženom svijetu zovu *freelanceri*, trenutačno je registrirano 1 287 umjetnika, od čega je 595 svrstano u ka-

tegoriju likovnog stvaralaštva. Malo bliži pogled na kategorizaciju kakva je predstavljena na web-stranicama HZSU-a (<http://www.hzs.hr>) postavlja niz pitanja, kao npr. zašto je jedan likovni kritičar u kategoriji umjetnika, a drugi u kategoriji književnog stvaralaštva, no morat ću to ostaviti za neku drugu zgodu.

Pravilnik je dokument koji se punim imenom zove *Pravilnik o postupku i uvjetima za priznavanje prava samostalnih umjetnika na uplatu doprinosa za mirovinsko i invalidsko te zdravstveno osiguranje iz sredstava proračuna Republike Hrvatske*. Taj je dokument pun kontradikcija i nije sasvim jasno što se njime regulira. Kao što znamo, tema kriterija po kojima umjetnici u Hrvatskoj dobivaju status slobodnih umjetnika periodično se javlja čak i u dnevnim tiskovinama i medijima, naravno, samo onda kada je na pomolu neka nova društvena tema koja bi mogla voditi do nekog jalovog skandala, kakvima smo pretrpani.

Osnovna je percepcija u javnosti da ovaj *Pravilnik* sasvim nejasno određuje je li status slobodnog umjetnika uvjetovan socijalnim statusom umjetnika ili se pak status slobodnog umjetnika zavređuje umjetničkom kvalitetom. No prava slika stvari sadrži još niz nejasnoća, koje su ozbiljne i egzistencijalne naravi za pojedince, ali i ključne za omogućavanje razvoja tržišta, pogotovo suvremene umjetnosti. U općim odredbama *Pravilnika*, čl. 1. stoji da se *Pravilnikom »utvrđuju (...) postupak i uvjeti za priznavanje prava samostalnih umjetnika na uplatu doprinosa za mirovinsko i invalidsko te zdravstveno osiguranje iz sredstava proračuna Republike Hrvatske, a čije umjetničko stvaralaštvo i djelovanje neprijeporno predstavljaju zamjetan prinos hrvatskoj kulturi i umjetnosti.*« Nešto niže, u čl. 10. stoji da će povjerenstvo koje donosi odluke o primanju u članstvo razmatrati posljednjih pet godina aktivnosti umjetnika. Ako dobro razumijem, pet godina nakon diplome djelovanje nekog umjetnika neprijeporno predstavlja zamjetan prinos hrvatskoj kulturi i umjetnosti.

Nešto prije, u čl. 8. međutim piše: »*Smatrat će se da je bavljenje umjetničkim stvaralaštvom i djelovanjem samostalnom umjetniku jedino i glavno zanimanje, ako u prethodne 3 (tri) godine nije ostvario prosječni ukupni godišnji dohodak izvan umjetničkog stvaralaštva i djelovanja za prethodne 3 (tri) godine veći od prosječno ostvarenog dohotka radnika u Republici Hrvatskoj za prethodnu godinu.*« Ponavljam, riječ je o prosjeku ostvarenog dohotka radnika. *Pravilnikom* nije definirano što to znači, no u čl. 10. se precizira:

»*Stručno povjerenstvo također neće usvojiti zahtjev podnositelja, ako je ostvario prosječni ukupni godišnji dohodak od samostalne umjetničke djelatnosti za prethodne 3 (tri) godine veći od bruto godišnje plaće uposlenog akademski obrazovanog umjetnika, sukladno važećim propisima o plaćama u javnim službama u prethodnoj godini (umnožak osnovice i koeficijenta složenosti poslova 1,90).*« Na kojem radnome mjestu mora biti zaposlen akademski obrazovan umjetnik da bi se prema njegovim prihodima plaćali doprinosi nezaposlenog?

Pod nesretnim brojem čl. 13. stoji pitanje koje je možda ključno za cijeli problem: »*Samostalni umjetnik koji ne ostvaruje pravo na uplatu doprinosa, ima pravo sam upla-*

ćivati te doprinose na osnovi potvrde umjetničke strukovne udruge.« Molim lijepo, što to zapravo znači? Pa nema li svatko pravo uplaćivati svoje doprinose? I nisu li doprinosi vezani uz prihod? Pa ako umjetnik ne ostvaruje pravo da mu država uplaćuje doprinose, naravno da će ih uplaćivati sam, ovisno, dakako, o iznosu vlastitog prihoda. Čemu služi potvrda umjetničke strukovne udruge, ako ne ostvarujete ovim Pravilnikom određena prava?

Kad je riječ o kriterijima za priznavanje prava samostalnih umjetnika na uplatu doprinosa, preskočit ću ostale umjetničke discipline da bih došla izravno do likovnog stvaralaštva:

»Likovno i multimedijalno stvaralaštvo

- 3 samostalne izložbe (ne s istom građom), ili
- 2 samostalne izložbe i 2 skupne–konceptijske izložbe, ili
- 5 skupnih–konceptijskih izložbi, ili
- 3 samostalna multimedijalna projekta, ili
- 2 samostalna i 2 skupna–konceptijska multimedijalna projekta, ili
- 5 skupnih multimedijalnih projekata (video, film, kompjutorska umjetnost, performance i drugi oblici suvremenog umjetničkog izražavanja) uz mišljenje umjetničke strukovne udruge, ili
- 5 nastupa/sudjelovanja na skupnim–konceptijskim izložbama, ili
- 2 samostalne izložbe kiparskih djela izvedenih u kamenu, bronci, željezu, čeliku, drvu, staklu ili drugim materijalima, ili
- 1 samostalna i 2 skupne–konceptijske izložbe, ili
- 5 žiriranih izložbi.

Umjetnička djela ostvorena izvan izložbenih prostora (freska, vitraj, mozaik, reljef, javna kiparska djela, medalje, tapiserije, grafičke mape, spomenički projekti i instalacije), priznat će se uz mišljenje umjetničke strukovne udruge.

Ostale umjetničke reference kao elementi za kombiniranje kriterija:

- zastupljenost umjetnika u stalnim prostorima muzeja, modernih galerija i javnih zbirki u zemlji i inozemstvu,
- umjetničke nagrade, zastupljenost u Enciklopediji hrvatske umjetnosti,
- monografije, katalogi–knjige,
- recenzije u stručnim časopisima,
- stručni tekstovi i recenzije koje pišu likovni umjetnici objavljene u sredstvima javnog priopćavanja.

Samostalne izložbe priznaju se ako su priređene u institucijama ili izložbenim prostorima na području Republike Hrvatske, prema popisu uvažениh institucija i izložbenih prostora u Republici Hrvatskoj, koji je sastavni dio ovih kriterija i vrijedi za razdoblje najviše do 4 (četiri) godine.

Izradba popisa ili izmjene i dopune popisa uvažениh institucija i izložbenih prostora isključivo su u nadležnosti svih HDLU-ova u Republici Hrvatskoj iz članka 4. stavak 1. ovog Pravilnika – zajednički.

Izradba popisa ili izmjene i dopune popisa uvažениh institucija i izložbenih prostora za naivne umjetnike je u nadležnosti Hrvatskog društva naivnih umjetnika (HDNU-a).

Umjetnički savjeti umjetničkih strukovnih udruga verificirat će popis uvažениh institucija i izložbenih prostora najmanje svake 4 (četiri) godine.

U smislu skupnih–konceptijskih izložbi priznaju se:

- žirirane izložbe priređene u Republici Hrvatskoj;
- žirirane izložbe priređene u inozemstvu koje predstavljaju doprinos hrvatskoj likovnoj umjetnosti i kulturi;
- selektirane i konceptijski profilirane izložbe priređene u Republici Hrvatskoj uz mišljenje umjetničkih savjeta umjetničkih strukovnih udruga;
- selektirane i konceptijski profilirane izložbe priređene u inozemstvu uz mišljenje umjetničkih savjeta umjetničkih strukovnih udruga;
- selektirane i konceptijski profilirane izložbe priređene s ciljem predstavljanja i promicanja hrvatskih likovnih umjetnika i hrvatske likovne umjetnosti;
- međunarodne izložbe sufinancirane od Republike Hrvatske i
- likovno–umjetnički simpoziji ili slični oblici umjetničkog djelovanja uz mišljenje umjetničkih savjeta umjetničkih strukovnih udruga.«

Popis galerija koje će HZSU umjetnicima priznavati, a nalazi se na internetskim stranicama [http://www.hzsuh.hr/POPIS%20GALERIJA%20ULUPUH%20\(%20NAIVNO%20I%20PRIMJENJENO\)2008.htm](http://www.hzsuh.hr/POPIS%20GALERIJA%20ULUPUH%20(%20NAIVNO%20I%20PRIMJENJENO)2008.htm), nije ažuran, na njemu se nalaze galerije koje već godinama ne postoje, i umjetnicima ne može biti od pomoći. Istodobno, upis novih galerija, što na stranicama nije navedeno, ali znamo iz prakse, obavlja se svake tri godine što je nevjerojatno spora dinamika za ritam današnjega društva i kulture.

Čl. 15. predstavlja devet kategorija umjetničkih disciplina, a ako se sjećate, članovi HZSU-a su na web-stranici raspoređeni u pet kategorija. Posebno je nevažan čl. 16. koji kaže: »Samostalni umjetnici bez završene odgovarajuće akademije ili fakulteta moraju imati najmanje 5 (pet) godina priznatog javnog umjetničkog djelovanja, uz ispunjenje kriterija predviđenih ovim Pravilnikom.« O čemu je tu riječ? Gdje je razlika? Jednako stoji na početku Pravilnika u općim odredbama, tako da čl. 16. koji spada u poglavlje Posebnih odredbi možemo odmah zanemariti kao irelevantan. Samostalni umjetnik ili *freelancer* trebao bi biti netko tko je samostalan. Članstvom u HZSU umjetnici ostvaruju mogućnost da im Zajednica plaća doprinose na zdravstveno i mirovinsko osiguranje, u slučaju da ispunjavaju određene uvjete koje je vrlo lako steći, sudeći po tome u kojoj dobi umjetnici ostvaruju ta prava. U čemu se zapravo očituje samostalnost umjetnika u ovoj interpretaciji države?

Pravilnikom koji je javan i objavljen na stranici HZSU-a, određuju se uvjeti i više ih neću ponavljati, mene više zanima zašto umjetnici žele taj status i što on znači za suvremenu likovnu produkciju. Dakle samostalni umjetnik je, kako ja to razumijem, gotovo u javnoj službi. Kao što znamo, tamo

negdje u drugoj polovini lipnja, svi zaposleni koji imaju redovita primanja počinju raditi za sebe, sve što su do tada zaradili ide izravno državi za porez.

Umjetnici su u situaciji da pola godine, koje zaposleni rade za porez, mogu mirno zarađivati za sebe i pri tome biti povoljnije oporezovani. Kao što sam rekla, uvjerenam da država mora specifičnim zanimanjima dati specifičan tretman, nemam ništa protiv toga, i zalažem se za povoljniji položaj umjetnika. No naš Pravilnik i tu je kontroverzan. Kao što znate, jedan od uvjeta za održavanje tog statusa tzv. slobodnog umjetnika je da tijekom trogodišnjeg razdoblja umjetnik sam ne zaradi više od prosjeka; usput rečeno, nismo uspjeli točno saznati o kojem je prosjeku riječ. Ukratko, Pravilnik ne definira je li status slobodnog umjetnika socijalna kategorija ili kategorija koju mogu uživati zaslužni u kulturi.

Poznavajući doista mnogo živućih umjetnika, znam samo jednoga (a zahvaljujući ovom tekstu koji sam pročitala na Kongresu 25. studenoga 2010., upoznala sam još jednoga), koji je prijavio svoja primanja u punom iznosu i ostao bez statusa slobodnog umjetnika. I ne samo to, iako Pravilnik ne spominje tu mogućnost, on je ostao bez članstva u HZSU: znači li to da je HZSU zapravo mirovinski ured za ovih 1 287 umjetnika, ili je udruga koja štiti, zastupa i olakšava status

svih samostalnih umjetnika? Nije nikakva tajna zašto su ova dva, i vjerojatno još pokoji drugi umjetnik, ostali bez svojeg članstva i statusa. Razlog je egzistencijalno banalan, prihodi se ne prijavljuju. I je li netko pitao je li moguće jednom se vratiti? Ne, nije. Jer ako se nakon nekoliko godina vaši prihodi vrate u okvir cenzusa koji vam dozvoljava i omogućava da vam država plaća doprinose, ZSUH će se braniti kriterijem kvalitete. I ako ste 20 godina bili njihov član, prijavili svoje prihode pa na nekoliko godina prestali, nema povratka jer njihova procjenjivačka tijela utvrde da vaš rad ne predstavlja doprinos hrvatskoj kulturi.

Umjetnicima je u interesu da stalno budu i zauvijek ostanu nominalno siromašni. U takvim okolnostima, nikada neće moći steći povoljne uvjete da razvijemo legalno tržište umjetnina. Jednostavno rečeno, potencijalni galeristi nemaju nikakve šanse. Još jednostavnije rečeno, tržište umjetnina postoji i ono je crno.

Umjesto zaključka samo napomena kako je u međuvremenu između Kongresa i objavljivanja ovog teksta još jednom pokrenuto preoblikovanje *Pravilnika* i Zakona o pravima samostalnih umjetnika na koje je, zbog zabrinutosti, reagiralo i Europsko vijeće umjetnika (<http://www.hzs.hr/aktualno.php?id=58>).